

TANULMÁNY

A közszerzemény intézménye a 19–21. századi magyar házassági vagyonjogban

Weiss Emília emlékére

✎ Herger Csabáné egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem (Pécs)

A közszerzemény intézményének fejlődéstörténetében az elmúlt mintegy kétszáz évben három nagyobb töréspont mutatható ki. Amikor első magánjogi törvénykönyvünk tervezetében a szerzeményi vagyonközösség törvényes vagyonjogi rendszerként jelent meg, egyben új dogmatikai alapokra is helyezték, a fogalom-meghatározás későbbi alakulása pedig a magyar házassági vagyonjogban sajátos szóhasználatot eredményezett.

A közszerzeményt (*coacquita coniugum*, *coacquisitio coniugalis*) „anyagi magánjogunk leggyakoribb és legfontosabb” intézményeinek egyikeként tartották számon a dualizmus-kori (1867–1918) magánjogtudomány képviselői annak ellenére is, hogy a curiai döntvényekben némely kérdést tekintve bizonytalanság mutatkozott.¹

Magyarország első magánjogi kódexe (a továbbiakban: MTJ),² a tradicionális paraszti és polgári házassági vagyonjogban „törvényből folyó” közszerzeményt nem csak megőrizte, hanem általánossá, azaz társadalmi állástól függetlenül érvényesülő, törvényes vagyonjogi intézménnyé tette. A közszerzeményt új polgári törvénykönyvünk is ismeri, azonban nem intézményként, hanem szerződéssel kiköthető vagyonjogi rendszerként adja meg.³ Joggal tehető fel a kérdés: jogfejlődésünket tekintve helyes-e ez a szóhasználat, illetve a mai közszerzemény mennyiben felel meg annak, ami *Werbőczy István* Hármaskönyvében már megvolt és a törvényi elfogadás hiányában szokásjogként alkalmazott MTJ-ben továbbélt, majd amit az 1952. évi IV. törvény miniszteri indokolása veszendőnek ítélt. Tanulmányomat *Weiss Emíliára* (1927–2014) emlékezve írom, aki mintegy hat évtized-

nyi tudományos munkássága során törekedett arra, hogy megállapításait a történeti gyökerekre tekintettel fogalmazza meg, és akinek önzetlen szakmai tanácsaira bátran számíthattam.

I.

A közszerzemény helye a magyar házassági vagyonjogban, 1848 után

A 19. század második felében, illetve a 20. század elején a magyar magánjogtudomány a német történeti jogi iskola (*Historische Rechtsschule*) által megalkotott kategóriákat és fogalmakat ismerte, de a házassági vagyonjog tekintetében nem feltétlenül használta. A dualizmus kori magyar szerzők többnyire törvényes (szokásjogi) és szerződéses intézmények egymáshoz való kapcsolódásáról, nem rendszerekről beszéltek.⁴ Ehhez hasonlóan a *Szladits Károly* szerkesztésében 1940-ben napvilágot látott hat kötetes „Magyar magánjog” c. műben – századforduló utáni évtizedek tudományos álláspontjának összegzéseként – „A házassági

1 *Jancsó György*: A közszerzeményi jog. Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. Budapest, Franklin, 1882, 1.

2 Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. A m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat. Budapest, 1928.

3 2013. évi V. tv. 4:69–71. §§

4 Lásd *Jancsó György*: A magyar házassági és házastársi öröklési jog. Budapest, Politzer, 1901, 616–826.; *Márkus Dezső*: Magyar magánjog mai érvényben. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat I. Grill, Budapest, 1906, 276–332.; *Szladits Károly*: A magyar magánjog vázlata I–II. Budapest, Grill, 1909; *Zachár Gyula*: A magyar magánjog alaptanai. Budapest, Grill, 1912–1913; *Zlinszky Imre*: A magyar magánjog mai érvényben különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Budapest, Franklin, 1902.

ság vagyoni joghatásai” c. alfejezetben a „házasság megkötéséből eredő törvényes alapú kötelemekekről” (a tartásról, a közszerzeményről és a hitberről), valamint a „házastársak között létesíthető vagyoni jogi ügyletekről” (a szerződéses vagyoni jogról) szóltak.⁵ A magyar magánjogi szakirodalomban tehát a közszerzemény intézményére, nem pedig arra a rendszerre, az ún. szerzeményi vagyontársaságra koncentráltak, melyben a közszerzemény keletkezett.

A *vagyoni jogi rendszerek elhatárolásának* kérdésével jellemzően az összehasonlító jogi művekben találkozunk, melyekben azt vizsgálták, hogy a római-germán jogcsaládon belül elterjedt rendszerekhez, elsősorban a német jogkörhöz képest hogyan alakult a magyar jog.⁶ Ezt a megközelítést tükrözte többek között *Madarassy László* 1872-ben publikált akadémiai pályaműve, aki a magyar házassági vagyoni jogot a vagyonekülönítési rendszer önálló altípusaként írta le,⁷ és *Szladits Károly* 1903-ban írt szócikke is a Magyar jogi lexikon hasábjain, aki a közszerzeményre tekintettel a vagyonekülönítő és vagyonegyesítő rendszerek között álló vegyes rendszernek nevezte.⁸ Nálunk tehát – az összehasonlító jogi elemzések kivételével – a nyugati szakirodalomban megszokott rendszeralapú kép más megközelítésből rajzolódott ki. A francia és a német jogkörhöz képest jóval kisebb területről lévén szó a differenciáltság is kisebb volt itthon. Ezért ha a társadalmi állás vagy egy adott térségben élő népesség tekintetében voltak is különbségek, azokat egyszerűbb volt az adott jogintézmény leírásakor kimutatni, mint a rendszerek létét hangsúlyozni.

A kontinentális Európa germán-római jogában ismert főbb vagyoni jogi rendszerek (a római jogi dotális rendszer, a tiszta vagyonekülönítési, valamint vagyonegazgatási rendszer és a vagyontársasági rendszer)⁹ egyes elemei nálunk is jelen voltak, sőt „keletkezésükben félreismerhetetlenül germánjogi befolyás jeleit mutatták”.¹⁰ A hazai összehasonlító jogi elemzések azonban meggyőződéssel állították, hogy a magyar házassági (köteléki és vagyoni) jog alapeszméje, jelesül a férjezett nő személyi, és vagyoni önállósága miatt a magyar házassági vagyoni jog *sajátos* volt és a külföldi modellektől elért.¹¹

A vizsgálat kezdőpontja 1848. Ez a dátum nem csak alkotmánytörténeti szempontból korszakhatár, hanem a magánjogot tekintve is, mivel nemzeti jogfejlődésünk folytonosságát a szabadságharc leverését követő erőszakos jogexport derékban kettétörte. Azonban a házassági vagyoni jog (az öröklési jog mellett) a magánjognak az a szelete volt, melyre vonatkozóan a tradicionális jogforrások – bár tagadhatatlan, hogy bizonytalanság a joggyakorlatban itt is volt – a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok között is alkalmazandók és alkalmazhatók voltak.

Egyrészt az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* (a továbbiakban: *ITSZ*) I. r. 13. szakasza értelmében az 1853. május 1-jén Magyarországon is hatályba léptetett osztrák polgári törvénykönyv (a továbbiakban: *OPTK*) házassági vagyoni joga, mely a közszerzeményt nem ismerte, csupán ideiglenesen, 1861. július 23-ig érvényesült. A jász-kunok között a szerzeményi vagyontársasági rendszer és a közszerzemény intézménye nem volt ismert, az erdélyi szász statútumok szerint pedig általános vagyontársaság élt a házaspár között. Ebből az következik, hogy a jász-kunok között a régi magyar jog helyreállítása után is a szerzeményi vagyontársaság hiánya érvényesült, míg az erdélyi szászok vonatkozásában, mivel (Horvát-Szlavónország, Fiume és a határvidék mellett) az *OPTK* Erdélyben is hatályban maradt 1861. július 23. után, az általános vagyontársaság csak akkor élt tovább, ha az adott házasságot az *OPTK* érvénybe lépése előtt kötötték meg.

Másrészt az *ITSZ* I. r. 13. szakasza, mely szerint a „házasság alatti közszerzeményekre nézve a korábbi magyar törvények határozatai változást nem szenvednek”,¹² azt is jelentette, hogy a Hármaskönyvben (III. r. 29-30. c.)¹³ rögzített szokásjogon alapuló, jobbágyok örökösödéséről szóló 1840. évi VIII. tc. 1861. július 23. után újra érvényesült. Ez a törvénycikk szabad rendelkezési jogot adott a jobbágyoknak minden ingó és ingatlan szerzett vagyonuk felett (1.§), végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben pedig, ahogy ősi javaikban is, törvényes fiú- és leánygyermekük egyenlő öröklési jogot nyertek (2.§). A törvénycikk rögzítette azt is, hogy a szerzeményi javak a házastársakat egyformán, fele részben illetik, részükkel szab-

5 *Almási Antal*: Házassági jog. In: Magyar magánjog II. Családi jog (szerk. Szladits Károly). Budapest, Grill, 1940, 265–294.

6 Lásd *Szladits Károly*: Házassági vagyoni jog. In: Magyar jogi lexikon IV. (szerk. Márkus Dezső). Budapest, Pallas, 1903, 89–95.; *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 1–119.; *Kolosváry Bálint*: A szerzeményi közösség a házassági vagyoni jogok rendszerében: Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből; különös tekintettel hazai jogunkra. Budapest, Stein J., 1900; *Kolosváry Bálint*: A magyar magánjog tankönyve. Budapest, Politzer, 1907; *Kolosváry Bálint*: Házassági vagyoni jog. Budapest, Grill, 1898; *Madarassy László*: Értekezés a házasságból eredő vagyoni viszonyokról és a gyámügyről, javaslattal ezek mikénti rendezésére. Kecskemét, Tóth László nyomdája, 1872; *Máday Andor*: A magyar nő jogai a múltban és jelenben. Budapest, Athenaeum, 1913, 66–70.

7 *Madarassy*: i. m. 29–64.

8 *Szladits*: i. m. (6. jegyzet) 93., valamint *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 120.

9 *Herger Csabáné*: Házassági vagyoni jogi rendszerek a német jogkörben. Jura 2014. 1. sz. 81–96.

10 *Szladits*: i. m. (6. jegyzet) 94.

11 *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 118.

12 *Márkus*: i. m. (4. jegyzet) 316.

13 Hármaskönyv III. r. 29. c. 2. § Ha az atya a maga részéről végrendeletben kívánna intézkedni, azt ugyan megteheti, de felesége károsítása nélkül. Mivel a feleség mindig részt vesz és osztozik a házasság alatt férjével együtt szerzett vagyonban, úgy hogy a férjnek végrendelet nélküli kimultával annak minden együtt szerzett vagyona rá fog szállni.

don rendelkezhetnek, a feleség végrendelettel sem zárható ki az őt illető részből, valamint a mag és végrendelet nélkül elhalt fél szerzeménye hitvestársi öröklés (*successio coniugalis*) alá esik (8. §). Az özvegyasszony közszerzeményét a bíróságoknak figyelembe kellett venniük, amikor családi egyesség hiányában az özvegyi tartás mértékéről döntöttek (16. §). *Frank Ignác* álláspontja szerint ez a rendelkezés „Verbóczyból nem igazolható”, sőt a *Curia Frank* szerint 1772-ben ellenkezőképp is ítélte, „mindazonáltal a tanító könyvek tekintetével az említett vélemény annyira elterjedt, meg is erősödött, hogy már a jobbágyokra nézve újabb törvénybe is átment”.¹⁴

Harmadrészt hangsúlyoznunk kell, hogy a jogbiztonság, nemzeti jogegységesítés és jogreform hármas jelszavával megkezdett magánjogi kodifikációs törekvések 1928-ig¹⁵ nem léptek túl az előkészületeken. A magyar magánjogi törvénykönyv résztervezeteit, illetve egységes tervezetének 1900-ban kidolgozott első szövegváltozatát (a továbbiakban: ÁPTK) háromszori átdolgozás követte (II. szöveg: 1913, III. szöveg: 1913, könyv alakban, illetve indokolással: 1914, IV. ún. bizottsági szöveg: 1915), majd 1928-ban egy végső átalakítás után az V. szövegváltozatot törvényjavaslatként (MTJ) is előterjesztették. A nagy természetjogi kódexekhez (CMBC: 1756, ALR: 1794, Code Civil: 1804, OPTK: 1812) képest megkésett kodifikációs folyamat következtében az 1848 utáni magyar házassági vagyonjog a bírói joggyakorlatban alakult, és *tradicionális jellemzőit* a 20. század közepéig megőrizte.

Ilyen tradicionális jellemző volt, hogy a közszerzemény intézményének alkalmazása társadalmi állástól függött. Bár első megjelenése hazánkban a városi jogkönyvekhez, a városi polgársághoz kötődött, a jobbágyokon, majd parasztokon és az alacsonyabb rendű személyes szolgálatokkal foglalkozó köznépen túl a 19. század második felétől a munkások között¹⁶ is törvényes vagyonjogi rendszerként ismerték el a szerzeményi vagyonközösséget. A feleség – *Frank* szavaival élve – „már a törvény erejénél fogva közkeresőnek (*coacquisitrix*)” minősült.¹⁷ A nemesek és nemesekkel a társadalmi értékelés szerint egyenlőnek tartott csoportok (ún. *honoráciorok*) között főszerzőnek (*princi-*

palis acquisiteur) a férjet tekintették, és a felek szerzeményei közszerzeménynek csak akkor minősültek, ha az adott visszterhes szerződésben a nőt szerzőtársként tüntették fel (Hármaskönyv, I. r. 102. c.). Bár *Jung Kelemen* alapművére hivatkozva hangsúlyozta, hogy ingó dolgok esetében minden nő közszerzőnek minősült,¹⁸ és ebben az értelemben írt a nemesek közötti „közös keresményről” *Szlemenics* is,¹⁹ *Frank* azt állította, hogy a nemes felesége „azon ingókra nézve, melyekről szerző levelet írni nem szokás”, „egyedül, törvény erejénél fogva” közkeresőnek nem tekintetik.²⁰ Egy generációval később *Jancsó* – *Junghoz* és *Szlemenics*hez hasonlóan – úgy beszélt a közszerzeményről, mint ami általánosan érvényesülő törvényes intézmény, és melynek általános voltán csak a nemesi ingatlan esete üt rést,²¹ míg pár évvel később írt monográfiájában ezt már nem hangsúlyozta.²² A későbbi szakirodalom a közszerzeményt nemesi házassági vagyonjogban törvényes intézményként nem ismerte.

A közszerzemény fogalmi meghatározása a vagyonközösségi rendszer altípusainak megadásával lehetséges. Az általános vagyonközösség (*communio bonorum*), amely a középkor germán-frank korszakot követő századaiban széles körben elterjedt a német jogkörben, de ismert volt a római-germán jogcsalád más népei között is, azt jelentette, hogy a férj és a feleség tulajdonközössége mindkettőjük teljes vagyontömege felett állt fenn, azaz a házasságba behozott és a házasság fennállása alatt szerzett vagyonuk is a vagyonközösség tárgya volt, így különvagyonnal alapesetben a házastársak nem rendelkeztek. Míg német és francia területen emellett a korlátozott vagyonközösség számos változatát is ismerték, hazánkban a vagyonközösség altípusai közül csak a szerzeményi vagyonközösség érvényesült.

A magyar szerzeményi vagyonközösséget, illetve a közszerzemény intézményét „a tényleg létező jogszabályokból levezetett tudományos absztrakció” eszközével és a joggyakorlat alapján magánjogtudásaink definiálták,²³ mivel jogforrásaink a fogalmat nem tartalmazták. Közszerzeménynek azt a vagyont tekintették, amelyet a házastársak házasságuk tartama alatt együttesen vagy külön-külön, visszterhesen szereztek.²⁴ Ez a közös és külön javak megkülönböztetésén

14 *Frank Ignác*: A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, a' Magyar Királyi Egyetem betűivel, 1845, 274. §, 525.

15 A kodifikáció-történethez lásd *Balogh Judit*: Magánjog a XIX. század végén Magyarországon. (Katona Mór 1899-es kiadású rendszeres magánjoga elé). Közjegyzői füzetek – Studia Notariaria Hungarica tom. VII. Budapest, 2008, IX–XXIV.; *Homoki-Nagy Mária*: Kísérlet a magánjog kodifikációjára a 18-19. században Magyarországon. Studia Caroliensia 2001. 2. sz. 72–88.

16 *Almási*: i. m. 274.

17 *Frank*: i. m. 274. §, 524.

18 *Jung, Johann von*: Darstellung des Ungarischen Privat-Rechtes nach dem in seiner Art als classisch allgemein anerkannten Werke: Institutiones Juris privati Hungarici des Herrn Emerich von Kelemen. I. köt., Bécs, Bauer, 1818, 93.

19 *Szlemenics Pál*: Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. A törvénynek második könyve a jószágokról. H. n., Snischek Károly G. betűivel, 1823, 146.

20 *Frank*: i. m. 275. §, 526.

21 *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 124.

22 *Jancsó György*: A magyar házassági vagyonjog. Budapest, Hornyánszky, 1888, 179.

23 *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 118., 125.

24 *Gótzesti Madarassy János*: A' magyar polgári törvénytudomány vázlata; Kelemen Imre, Markovics János 's többek után, és a' legújabb törvények szerint köz használatra rajzolva. Eger, az Erseki lyceum' betűivel, 1845, 215. §; *Márkus*: i. m. (4. jegyzet) 318.; *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 704.

álló szemlélet a vagyontömeg aktívái és passzívái tekintetében egyaránt érvényesült. A felek külön javaira és adósságaira nézve a házasságnak nem tulajdonítottak joghatást. A közös vagyontömeg felett fennálló tulajdonközösséget (*communio iuris*) azonban Kolosváry azzal indokolta, hogy abban a házasfelek életközössége jut kifejezésre vagyoni tekintetben,²⁵ míg Jancsó szerint „a kötelék erejénél fogva egyik fél tevékenysége és vagyonának gyümölcse a másik félnek is javára szolgál”.²⁶ A közszerzeményi tulajdonközösséget eszményinek, és létrejöttében, tartamában, illetve tartalmában minden egyéb tulajdonközösségtől különbözőnek tartották: a házasság létrejöttével keletkezik, háttérzetlen ideig, azaz annak megszűnéséig áll fenn, és egyik fél sincs jogosítva arra, hogy a közszerzemény őt illető részét a házasság fennállása alatt másra olyan hatállyal átruházza, hogy az a szerzeményi közösség részesévé legyen. A szerzeményi közösségben a megosztási arány a magyar jogban mindig is fele-fele rész volt.

A bírói gyakorlat szerzeményi közösséghez tartozónak tekintette mindkét fél összes vagyonának gyümölcseit, a felek keresményét, a felek visszerthes szerzését és a felek vagy harmadik személy kikötése által közössé tett vagyont, míg kimaradtak belőle azok a vagyonalkatrészek, melyek már a házasság megkötésekor is az egyik fél tulajdonában voltak, az érvényes házasság létrejötté előtti jogcímen alapuló, de a házasság fennállása alatt bekövetkező szerzések, végezetül pedig a házasság fennállása alatt, de ingyenesen szerzett vagyonalkatrészek. A különvagyont annak tulajdonosa kezelte vagy a feleség azt férjének átengedte, közszerzeményt képeztek: mivel a hozományadás a nem nemesek között házámban nem volt általános, a nő általában így járult hozzá a házassági terhek viseléséhez. A közszerzemény kezelése és a közszerzemény feletti rendelkezés a tulajdonközösségből következően mindkét házastárs jogszáma volt. Nem állítom, hogy a férj feleségének ezt a jogát, különösen paraszti közegekben, nem sérthette meg, azt azonban igen, hogy a nő esetleges jogsérelmét a magyar jog bírói úton orvosolta.²⁷

A házasfelek különvagyona és a közszerzemény közötti kapcsolódási pontot az egyikből a másikba történő beruházás jelentette, melynek következtében az il-

lető tömegnek a beruházás erejéig megtérítési igénye támadt a gazdagodott másik tömeggel szemben, amely a szerzeményi vagyontömeg felbomlása, azaz a közszerzemény megosztásakor vált érvényesíthetővé. A közszerzemény megosztását a házastársak közszerzemény feletti tulajdonközösségében kezdetétől fogva létező eszményi osztozkodás ténylegesüléseként értelmezték: a szerzeményi vagyontömeg felbomlott és a közszerzeményt képező vagyontömeg a felek, illetve örököseik különvagyonába ment át, tekintettel a különvagyont és a közszerzemény közötti vagyontömegre. A megosztás²⁸ főszabálya szerint természetben, másodsorban az árverési vételár szerint pénzben történt, hitvestársi örökösödés esetén az özvegyi jog (*ius viduale*) figyelembe vételével.

A törvényes szerzeményi vagyontömeg felbomlásának eredetileg egyetlen esete az volt, hogy a túlélő házastárs kapta meg az elhalt hagyatékából közszerzeményét, hiszen a szentségi ragra emelt házasság felbontását a *ius canonicum* nem engedte. A 16. századtól protestáns felekezeti jogok, majd az 1894. évi XXXI. tc. (a továbbiakban: HT) szekularizált bontójoga következtében kibővült az esetek köre. A közszerzemény megosztására az egyik vagy mindkét fél halálakor, holtá nyilvánítását követően, valamint a házasság felbontásakor vagy érvénytelenné nyilvánításakor kerülhetett sor. Ha az adott házasságot a bíróság érvénytelenítette, a jóhiszemű fél a házasság megkötésétől a jogerős ítéletig közszerzőnek minősült. A HT az előbbi főszabályt kiegészítette a *separatio a thoro et mensa* esetével: a szerzeményi közösség is megszűnt, ha a feleket a kötelék fenntartása mellett ágytól és asztaltól jogerősen elválasztották,²⁹ és a gyakorlat szerint akkor is, ha a felek ténylegesen külön éltek. Végezetül a közszerzemény biztosítása és megosztása a házassági életközösség fennállása alatt is lehetséges volt a felek közokirati alakszerűségeket nélkülöző megállapodásával.

Az egyoldalú biztosítási és megosztási igény megítélése azonban változó volt. Frank Ignác „veszélyes állításnak” nevezte azt a némelyek, többek között Cholnoky Imre³⁰ által követett tanítást, hogy „a keresménynek fele része már ura életében az asszonyt illeti” férje akarata ellenére is.³¹ Jancsó az 1880-as évek előtti korszakra jellemző, szerzeményi közösség meg-

25 Kolosváry Bálint: Szerzeményi közösség. In: Magyar jogi lexikon VI. (szerk. Márkus Dezső). Budapest, Pallas, 1907, 392–393.; Kolosváry Bálint: Közszerzemény. In: Magyar jogi lexikon V. (szerk. Márkus Dezső). Budapest, Pallas, 1904, 186–191.

26 Jancsó: i. m. (22. jegyzet) 723.

27 Herger Csabáné: Fábánék esete Toth Jánossal. Adalékok a házassági vagyontörvény XIX. századi történetéhez. In: Jogtörténeti Parerga. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére (szerk. Máthé Gábor et al.). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 132–138.

28 Herger Csabáné: A közszerzemény megosztása a paraszti népréteg körében Baranyában 1848 után. In: VI. Szegedi Jogtörténeti Napok (szerk. Homoki-Nagy Mária). Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014 (megjelenés alatt).

29 Ht. 105. § 2. bek.

30 Cholnoky Imre: A magyar anyagi magánjog kézikönyve: A polgári anyagi magánjogi viszonyokba vágó legújabb törvények és fent álló szabályokhoz alkalmazva. Budapest, Franklin, 1886, 283.

31 Frank: i. m. 274. §, 525.

szüntetését jóváhagyó bírói gyakorlatot az ún. tulajdon-elmélettel magyarázta, mely szerint a közszerzemény felett közönséges tulajdonközösség áll fenn, és a tulajdonjogból folyó jogosítványok érvényesítése a házasság tartama alatt is lehetséges. Majd azokat az 1884 után hozott curiai döntvényeket sorolta, melyek az egyoldalú megosztási igénynek nem adtak helyt.³² Ezek lényege a következő tételmondatokkal foglalható össze: egyrészt a közszerzemény az a vagyon, amelyet a felek a házasság tartama alatt szereztek és amely többetként mutatkozik a házasság megszűnésekor meglévő vagyont a felek házasság előtti vagyonállapothoz viszonyítva; másrészt a közszerzemény, mivel folytonosan változik, nem a szerzett vagyon bizonyos része; amiért mennyisége a házasság tartama alatt nem meghatározható és állagának megállapítása iránti kereset nem érvényesíthető. Ez utóbbi tételt *Herczegh Mihály* is hangsúlyozta, amikor kijelentette, hogy a házasság fele a „közszerzemény természeti felosztása előtt sohasem tudhatja, hogy az osztatlan vagyonból mely tárgyak jutnak neki”.³³ Mindez azonban nem a közszerzeményi tulajdonközösség, hanem a *közönséges tulajdonközösség tagadását* jelentette.

II.

A közszerzemény az egyes tervezetekben

1. A közszerzemény intézménye Teleszky István résztervezetében

Hat évvel azután, hogy 1876-ban *Horváth Boldizsár* igazságügyi miniszter megbízást adott a magánjogi törvénykönyv egyes résztervezeteinek előkészítésére, közzé tették *Teleszky István* öröklési jogi munkáját,³⁴ amely a közszerzemény szerepét a fentiekhez képest radikálisan megváltoztatta volna. A közszerzemény intézménye, melyet az indokolás³⁵ az öröklési jogi tervezet „újításai” körében „kiváló figyelmet érdemlő lényegi momentumnak” nevezett, a törvényes öröklésen belül, a házastársak örökösödét rendező szakaszokban (31-36. §§) jelent meg. Magánmunkálat ugyan már készült, gondoljunk *Madarassy László* már említett (*de lege ferenda* kidolgozatlan) akadémiai pá-

lyaművére 1872-ből, *Grosschmid Béni* hivatalos résztervezete a házastársak személyes viszonyáról és a házassági vagyonjogról ekkor még sehol sem volt, az immár második, *Győry Elek* által készített általános részi tervezetben³⁶ és annak indoklásában³⁷ pedig a kodifikáció fő elveit rögzítették csak. Így *Teleszky* öröklési jogi tervezete, valamint a törvényjavaslat 1889-ben megállapított szövege *saját koncepciót* tartalmazott.

Teleszky úgy vélte, hogy tradicionális „honi törvényeink intézkedései nem tarthatók fenn a túlélő házastárs örökösödésére nézve” akkor, mikor a vagyon családi jellege már elveszett, és ezért a vagyon minősége, az öröklött és szerzett vagyon közötti különbség a házastársak örökösödésénél sem fogadható el kiindulási pontul. Miután a közszerzeményre vonatkozó hitvestársi örökösödés (*successio coniugalis*) intézményét veszni ítélte, az annak „kiegészítő részeként” értelmezett özvegyi jogot (*ius vidualis*) és özvegyi örökösödést (*successio vidualis*) is erre a sorsra juttatta, mivel ezek „a férj hagyatékában a nőnek olyan jogokat biztosítanak, melyekkel a férj a nő hagyatékára vonatkozólag nem bír”. *Teleszky* a „gyakorlati élet megcáfolatlan” bizonyosságára hivatkozva úgy látta, hogy a közszerzemény megosztásakor a házastársakat illető részek igazságos meghatározására nem lehet „általános jogszabályokat” felállítani. A „törvényen alapuló közszerzeményi közösséget a törvényhozás kiindulási pontjául” nem fogadta el, hanem azt a szerződéses vagyonjog körébe tartozónak találta. Azt azonban megengedhetőnek vélte, hogy a házastársak közös birtokában lévő ingókra „közösségi vélelmet” állítson fel a törvényhozó, melyek „egyik vagy másik házastárs kizárólagos tulajdonának nem tekinthetők”, és bármelyikük halálakor fele részükben nem örökösödési jogcímen, hanem tulajdonosként illetik a túlélő felet.³⁸

A *Teleszky*-tervezet éles szakmai vitát váltott ki. *Jancsó György*³⁹ úgy vélte, tévedés a magyar házassági vagyonjogot a vagyonekülönítési elvet követőnek tekinteni, hiszen a közszerzeménynél ez az elv nem érvényesül. A vagyonekülönítési és a szerzeményi vagyonközösségi rendszer fennálló kombinációját *Jancsó* sem tartotta szerencsésnek, azonban a megoldást nem a közszerzemény felszámolásában, hanem „némi reformmal” a szerződéses vagyonjog mellett szubszidiárius jogként történő fenntartásában látta. *Teleszky* vélelmezett ingó vagyonközösségét elvi kö-

32 *Jancsó*: i. m. (22. jegyzet) 754–757., 762–764.

33 *Herczegh Mihály*: Magyar házassági jog. Budapest, Pallas, 1896, 87.

34 Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Budapest, 1882 (a továbbiakban: *Teleszky*-tervezet).

35 Az Általános Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Indokolás (a továbbiakban: *Teleszky* indokolása). I. füzet. Budapest, Egyetemi Könyvnyomda, 1883, 33–37.

36 A következő résztervezetek készültek el: *Hoffmann Pál* (1871), majd *Győry Elek* (1880) általános részi tervezetei, *Halmossy Endre* dologi jogi (1882), *Apáthy István* kötelmi jogi (1882) és *Teleszky István* öröklési jogi tervezete (1882), illetve ennek törvényjavaslata a képviselőház igazságügyi bizottsága által megállapított szövegben (1889).

37 Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Általános indokok. Általános rész. Budapest, 1880, 5.

38 *Teleszky* indokolása: i. m. 35–36.

39 *Jancsó*: i. m. (1. jegyzet) 125–139.

vetkezetlenségnek nevezte, a közszerzemény szerződések jogba utalását pedig, különösen olyan módon, hogy a szerződés tartalmára vonatkozóan a jogalkotó ajánlást, iránymutatást sem ad, határozottan elvetette. Azt az érvet, hogy történeti jogfejlődésünkkel szoros kapcsolatban állónak nem tekinthető a közszerzemény, mivel a nemesi jognak nem része, *Jancsó* elutasította. Álláspontja egyértelmű volt a közszerzemény „germánoktól kölcsönzött” vagy „annak mintájára alkotott” voltát tekintve is. „A súlypont nem abban van: vajjon a nemzet geniusának eredeti szüleménye-e valamely jogintézmény, hanem abban, hogy élte a nemzet és meddig vele, és e szerint jogi öntudatává vált-e, vagy sem!” Döntő érve a *Teleszky*-tervezet ellen azonban az volt, hogy az a törvényes közszerzemény elvetésével, de a túlélő házastárs törvényes öröklési jogával (melyek célja a közszerzemény hitvestársi öröklésének, a hitbének, az özvegyi öröklésnek és az özvegyi jognak a kompenzálása volt) „örökjoggá változtatja, tehát reménybeli joggá szállítja le a hitvestárs tulajdonjogát, mely őt ma (...) a közszerzemény iránt megilleti”, ha pedig a házasság „elválás folytán szűnik meg, az örökjog és a kompenzáció egyáltalán nem érvényesülhet.” Mindezek után *Jancsó* 1884-ben önálló tervezettel jelentkezett.⁴⁰

Teleszky bírálói közé tartozott *Grosschmid Béni* is, aki 1889. november 10-i levelében azért javasolta az igazságügyi miniszternek az ekkorra már elkészült öröklési jogi törvényjavaslat előterjesztésének elhalasztását, mert „a míg a közszerzemény fogalma annyira fluktuál s vitás”, kockázatos vállalkozás lenne az öröklési jogi szabályozás.⁴¹ Az osztrák magánjog kolozsvári egyetemi tanára (ne feledjük: Erdélyben az OPTK továbbra is hatályban volt) azon az állásponton volt, hogy a családjog és az öröklési jog kapcsolatában az első képezi az alapot, míg a második csak annak felépítménye lehet.⁴²

2. A közszerzemény intézménye a magánjogi kódex I–IV. szövegében és az MTJ-ben

Az 1900-ban közzé tett ÁPTK-ban (I. szöveg) a családjogi rész (II.) házassági jogi címét (94–182. §§) *Grosschmid Béni* készítette, aki ekkor már magyar királyi udvari tanácsosként és a budapesti egyetem rendes tanáraként kapott helyet az 1895. október 16-i legfelsőbb elhatározás alapján felállított szerkesztőbi-

zottságban. A házastársak közötti személyes jogviszonyt és a vagyoni jogot, azaz a házassági jog HT-ban nem tárgyalt részeit *Grosschmid* 1891-re már kidolgozta,⁴³ így az ÁPTK házassági vagyoni joga ezen a résztervezeten nyugodott.⁴⁴

Grosschmid a BGB-ben törvényes rendszerként szabályozott vagyoni gazgatási közösséget (*Verwaltungsgemeinschaft*, 1363-1431. §§) „homlokegyenest” szembenállónak vélte a magyar jogérzettel, melyben a „feleség vagyoni helyzete szabadsága gyökerezik”. Éppen ezért az ÁPTK női szabadvagyon szabályozó 107. §-a kifejezetten meg is tiltotta, hogy a férj a nő rendelkezési szabadságát bármiféle hatalommal korlátozza, vagy kettejük között ilyen jogot biztosító szerződés jöjjön létre. De ugyanilyen idegennek érezte a vagyoni közösségi rendszer (*Gütergemeinschaft*) általános és részleges változatait is, melyekben a két fél meghatározott körű vagyona dologi jogilag egybeolvad, ezt a férj kezeli, és a nő hozzájárulása a férj rendelkezési jogot csak korlátozza.⁴⁵

Grosschmid a magyar létező házassági vagyoni jogot, ide értve az OPTK hazai alkalmazási területeit is, úgy tekintette, mint ami lényegét tekintve a vagyoni elkülönítés elvét követi, és a magyar közszerzemény intézménye, bár célját tekintve azonos a német jogkörben ismert szerzeményi közösséggel, a nő felétlen, szabad rendelkezési jogát összes vagyona felett (a férjnek hozományul adott vagyon kivételével), „nem bántja”. *Grosschmid* a magyar házassági vagyoni jogot a „női szabadvagyon rendszerének” nevezte. Tervezetében ezért a vagyoni jogi fejezet élére a női szabadvagyon (107-111. §§) került, melybe a hozományul leköötött javakat kivéve a nő minden vagyona (különvagyona, közszerzeményi javai és házassági szerződés szerint őt illető javak) beletartozott, és ezekre nézve a nő rendelkezési joga sem törvény, sem szerződés útján nem volt korlátozható. A női szabadvagyon a hozomány (112-120. §§) követette, melynek előfordulását hazánkban a „gyér” és „esetleges” jelzőkkel, de a női szabadvagyon „verseny-intézményeként”⁴⁶ írta le *Grosschmid*. A többi intézmény pedig, a közszerzemény, a szerződéses hitbér és a házassági szerződések, „ahogy az eddigi jogban”, úgy a tervezetben is alatta álltak a szabadvagyon alapeszméjének, míg a törvényes hitbért a tervezet elvetette.

Grosschmid *Teleszky*vel szemben megtartotta, sőt általánosította, de „intensívitásában megnyeste” a törvényből folyó közszerzeményt (121–169. §§), hogy a szerze-

40 *Jancsó György*: A magyar házassági vagyoni jog tervezete. Nemzet, 1884, 781–785.

41 A levelet közli *Grosschmid Béni*: A Házassági törvény (1894. XXXI. t.cz.), I. köt. Budapest, 1908, 35–38.

42 A memorandumot közli *Grosschmid*: i. m. (41. jegyzet) 66–112.

43 A tervezetet és az indokolást lásd *Grosschmid Béni*: Magánjogi tanulmányok, tervezetek és kisebb dolgozatok. II. köt. Budapest, Pfeiffer, 1901, 807–899.

44 Bevezető. A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete, első szöveg. Budapest, 1900. V.

45 Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez. I. kötet. Bevezetés. Személyjog. Családjog. Budapest, Grill, 1901, (a továbbiakban: ÁPTK indokolás) 193–194.

46 ÁPTK indokolás: i. m. 139.

ményi közösséget kombinálhassa a törzsvagyona vonatkozó női vagyonszabadsággal⁴⁷ – radikálisan szemben helyezkedve a közszerzemény eddigi értelmezésével. A közszerzemény intézményét szabályozta, de a definícióban megnevezte magát a rendszert, a szerzeményi közösséget is, amelyben a házasság megkötése után annak megszűnéséig (122. §) „törvényből folyó jutalomként” közszerzeménye keletkezik az egyik félnek a másik vagyonában (121. §). Közszerzemény volt az, amit a felek a házasság ideje alatt (123. §) visszerhesen szereztek (124. §). Minden esetben közszerzemény volt a pénz, mint vagyontárgy (127. §), míg egyebekre kétség esetén csak közszerzeményi vélelem vonatkozott (128. §). Különjavak voltak a házassági szerződésben annak nyilvánított javak (125. §), valamint a házasság fennállása alatt a különvagyonból származó vagy annak helyébe lépett javak (126. §). A különvagyon meghatározása, a közszerzemény és a különvagyon közötti viszony (129–131. §§), valamint a két vagyon passzívái (132–137. §§) és a vagyonmozgásokból következő megtérítési igényt (138–143. §§) tekintve szemléletbeli újdonságot nem látok a tervezetben; e tekintetben a bírói joggyakorlatban eddig rögzült szabályok kódexbe emeléséről volt szó.

A „megnyirbálást” tekintve három tény emelendő ki. „Közszerzői jutalomról”, kötelmi igényről volt szó, melyet elveszíthetett a házastárs (169. §) a hitbérnél meghatározottak szerint (172–173. §§, azaz házasságtörés, a HT-ben azzal egyenértékűként tekintett cselekmény és a házastárs szándékos megölése esetén). Másrészt az ÁPTK a megosztás szabályozásánál intézményesítette az ún. halál utánra halasztás kedvezményét (166. §): a házasság megszűnésekor életben lévő fél elhunyt/elválasztott házastársa közszerzeményét csupán saját halála utánra, és nem természetben, hanem pénzben tartozott kiszolgáltatni. Ennek feltétele az volt, hogy a kedvezményre jogosított a másik irányába minden közszerzeményi igényről lemond. *Grosschmid* a halál utánra halasztás kedvezményét az Országbírói Értekezleten már felvetett gazdasági érdekére hivatkozva emelte be az ÁPTK-ba.⁴⁸ A „megnyirbálás” körébe tartozott a házassági szerződések szabadelvű szabályozása is a törvényből folyó közszerzemény ellensúlyozásaként, tekintettel a vagyonosabb társadalmi csoportok igényére.⁴⁹ A felek bármikor megállapodhattak abban, hogy köztük ne legyen, csak időlegesen vagy feltételesen legyen szerze-

ményi közösség (177. §), hogy csupán az egyik társat illesse a másik vagyonából meg közszerzemény vagy a közösségnek mások legyenek a hányadai, mint amit a törvény megállapít (178. §). A felek szerződésben általános vagyonközösséget is kiköthettek (181–182. §§) az erdélyi szász statútumokat követve. Bármely vagyonközösségi altípusról volt is azonban szó, az csak is „számolási közösséget” keletkeztetett „dologhozi”(kötelmi) hatállyal, melyben az összvagyon német minta szerinti, női alávetettséget eredményező „kormányzása” kizárt volt (107–108. §§).⁵⁰

Grosschmid a „női szabadvagyon rendszerével” a közszerzemény fogalmát *újraértelmezte*. Formálisan a szerzeményi vagyonközösség kiterjesztéséről volt szó, tartalmát tekintve azonban fordítva nézett ki a reform: a nemesi jogban érvényes vagyonekkülönítési elvvel megfosztotta a közszerzeményt annak addigi lényegétől, a szerzeményi javak feletti nem közönséges tulajdonközösségtől.

A szerkezetileg egységes munkának nem tekinthető ÁPTK-t az egybefoglalt bírálati anyagok alapján az előkészítő bizottság 1906-ra tüzetesen átvizsgálta, az ez évben újjalakított bizottság 1913 májusára átdolgozta, majd közzétette a II. szöveget.⁵¹ A kedvező fogadtatás következtében a III. szöveg⁵² nem volt más, mint a II. szöveg törvényjavaslatba foglalása némi szerkezeti, szóhasználati és néhol az elvi álláspontot helyesbítő módosításokkal. A III. szöveg hivatalos indokolása, mely túlnyomó részt *Szászy-Schwarz Gusztáv* munkája volt, világossá tette, hogy a jogalkotót különösen a családjog és az öröklési jog területén a „nemzeti jog konzerválásának a szempontja” vezette: „a nép jogérzésébe mélyen begyökerezett intézményeket kellett fenntartani és a (...) kor tudományos igényeinek megfelelő alakba öltöztetni.”⁵³ III. szöveg harmadik fejezete a házassági vagyonjogról (35–88. §§) „alig ment túl” a bírói gyakorlat elveinek rendszerbe foglalásán.⁵⁴ Ez az „alig” azonban a közszerzemény intézményére vonatkozott.

A fejezet vezéreszméje és ebből következően felépítése is ugyanaz volt, mint ahogy azt az ÁPTK-ban láttuk. *Grosschmid* eredeti szemléletét az alapvető kérdésekben megőrizték. A közszerzemény intézményét (51–76. §§) mint „törvényből folyó” szerzeményi közösséget általánossá tették úgy, hogy azt szerződéssel kizárni vagy a törvénytől eltérően szabályozni is lehetett. A női szabadvagyon (35–40. §§) meghatározó vol-

47 ÁPTK-indokolás: i. m. 197–198.

48 Idézi *Szladits Károly*: A közszerzeményi vitához. In: A közszerzemény a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. Bírálati vélemények. A Jogtudományi Közlöny könyvtára 16. Budapest, Franklin, é. n., 2.

49 ÁPTK indokolása: i. m. 245.

50 ÁPTK indokolás: i. m. 246.

51 A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg. Budapest, Grill, 1913.

52 A polgári törvénykönyv javaslata. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg. Budapest, Grill, 1914. A törvényjavaslatot (886. sz. iromány) 1913. október 8-án, a 465. ülésen terjesztette a képviselőház elé *Balogh Jenő* igazságügyi miniszter, de könyv alakban csak 1914-ben jelent meg.

53 Indokolás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához. Budapest, Grill, 1914, (a továbbiakban: III. szöveg indokolása) 11., 13., 17.

54 III. szöveg indokolása: i. m. 41.

tát a nemzeti jogegység biztosítására hivatkozva fenn tartották, hiszen ezt kívánta a hazai jogi tradícióban és az OPTK érvényesülési területein egyaránt meglévő vagyonelkülönítési elv. A férji vagyongazgatási rendszert, valamint a dologi hatályú vagyontársaságot (legyen szó a közszerzeményről vagy a szerződéssel kiköthető általános vagyontársaságról) kizárták, és a közszerzeményt a házasság fennállása alatt menynységére nézve határozatlan „várományi jogként” értelmezték (63. §). Ennek következtében ilyen esetben – a fennálló jogra hivatkozva – elutasították az egyoldalú biztosítási és megosztási igény érvényesítését. Az I–III. szöveg egyértelműen a kötelmi jogi értelmezést követte, bár az ÁPTK-ban használt „jutalom” kifejezést, ami ott a kötelmi jogosultságot jelezte,⁵⁵ a II–III. szövegben elvetették, mivel a közszerzeményt a házastársak együttes gazdálkodása következményeként, nem jutalomként értékelték.⁵⁶

Az ÁPTK-hoz képest lényegi különbséget a III. szövegben egy ponton látok. Az ÁPTK tiszta reálszerzési elven álló közszerzeményével szemben a III. szövegben alapvetően az *értéktöbbleti elv* érvényesült a fogalmat tekintve (52. §), a különvagyon meghatározásánál (53–54. §§) és a megosztás szabályozásánál is. A tiszta reálszerzési elvet az indokolás azzal utasította el, hogy bonyolult, továbbá rendszeres és pontos vagyonnyilvántartást tenne szükségessé és inkább „az elenyésző kisebbséget alkotó nemesi és honorációri osztályok életviszonyainak felel meg”. Ellenérvként szolgált az is, hogy a házastárs a közszerzemény és a különvagyon között történő kölcsönös elszámolások eredményéhez képest a közszerzeményt akkor is köteles lett volna kiadni, ha aktív vagyona nem maradt volna, míg az értéktöbbleti elv alkalmazásakor a közszerzemény az az értéktöbblet, amellyel fél házasság megszűnésekor meglevő tiszta vagyona meghaladja különvagyónának az azt kevesbítő különadósságok levonásával számítandó tiszta értékét.⁵⁷

A polgári törvénykönyv tervezetének IV. ún. bizottsági szövegét⁵⁸ Nagy Ferenc, a javaslat főelőadója az 1915. május 5-i 577. ülésen azzal terjesztette a képviselőház elé, hogy kifejezte reményét, ha a törvénykönyv tárgyalását a világháború miatt nem is tudnák befejezni, „munkálataik eredményét a későbbi tárgyalások során is figyelembe fogják venni”.⁵⁹ A IV. szöveg azon kívül, hogy a szakaszokat újrászámozta, a közszerzeményt tekintve majd minden szakasznál kisebb-na-

gyobb nyelvi pontosítást is eszközölt, a különvagyon értékének megállapításához új szakaszt töltött be, a közszerzeménytől való elesés esetei közül pedig kivette a házasságtörést azzal az indoklással, hogy az „a közös keresmény megosztásának a gondolatával nem egyeztethető össze”. A IV. szövegben már nem a halál utánra halasztás kedvezményéről, hanem a halasztás kedvezményéről volt szó. Az indoklás magát az intézményt a fennálló gyakorlattal ellentétesnek, de gazdaságilag szükségesnek találta.⁶⁰ A III. szövegben a kedvezmény a házastárs halálán kívül a holtta nyilvánítás és a bontás esetére is kiterjedt. A IV. szöveg azonban abból indult ki, hogy a halasztás méltánytalan a másik házastársra nézve abban az esetben, ha a házasság bontással szűnik meg. A halasztás lehetőségét a bíróság mérlegelésétől tették függővé, mint ahogy a halasztás időtartamának megállapítását is (ezért változott maga az elnevezés), dologi biztosíték adását írták elő, a követelés kiadása pedig feltétlenül pénzben, törvényes kamattal együtt történt. A felsorolt módosítások ellenére is kijelenthetjük, hogy maga a koncepció a közszerzemény szerepét tekintve a III. szöveghez képest semmit sem változott.

Az 1922 elején újrakezdett előkészítő munkálatok eredményeként az V. szöveget, magát az MTJ-t 1928. március 1-jén terjesztették a képviselőház elé. Ennek indoklása a kodifikáció szükségességét többek között azzal támasztotta alá, hogy „ősi jogunk (...) maradványai (értsd: a rendi állás szerepe a közszerzemény intézményénél és az öröklési jogban), ha a gyakorlatban rendszerint nem vezetnek is igazságtalan eredményre, mégis alapot adnak arra, hogy jogunkat az elmaradottság, a középkori színvonal vádjával illessék (...) a művelt nemzetek”.⁶¹

A házassági vagyongról szóló fejezet továbbra is *intézményeket* szabályozott. A közszerzeményt úgy adta meg, mint ami a felek házasságának létrejöttével és annak megszűnéséig fennálló szerzeményi közösségben keletkezik, és melynél fogva a házasság megszűnésekor mindenik házastársat kölcsönösen a fele része illeti meg annak, ami vagyonukban közszerzemény (140. §). A „házasság megszűnésekor” kifejezés lényege abban állt, hogy a közszerzeményi vagyontérték kiadását egyoldalúan a házasság fennállása alatt nem lehetett követelni, a szerzeményi közösség felszámolásában azonban a felek megegyezhettek, hiszen házassági szerződést (165–169. §§) a házasság létrejötte előtt is,

55 III. szöveg indoklása: i. m. 58.

56 III. szöveg indoklása: i. m. 53.

57 III. szöveg indoklása: i. m. 51–52.

58 Az 1913. november 13-án megválasztott ötven tagú képviselőházi különbizottság részletes jelentését, az 1192. sz. irományt lásd: Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Irományok, XLVIII. köt. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1915.

59 Indoklás Magyarország magánjogi törvénykönyvének a m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatához, I. köt. Budapest, 1929, (a továbbiakban: MTJ indoklása) 6.

60 III. szöveg indoklása: i. m. 55.

61 MTJ indoklása: i. m. 12.

továbbá több esetben is lehetett az MTJ szerint kötni – a magyar jogi tradíciónak megfelelően.

Az MTJ indokolása világossá tette a koncepció változatlan voltát: „házassági vagyoni jogunk ősrégi alapelve a házastársak vagyoni jogi önállósága, a vagyonekülönítés, (...) és ezt korlátozza a szerzeményi közösség, a közszerzemény, ez a sajátos és specifikus magyar jogintézmény,” de hogy a fent említett vádat ejtsék, a „rendi különbségek elavult maradványait” kiküszöbölték.⁶² A közszerzemény „általánosításával” a szakma nem feltétlenül értett egyet. *Alföldy Dezső* curiai bíró úgy látta, hogy a közszerzeményből való fele-fele részesülés szabályával rendkívüli méltánytalanság állhat elő, különösen vagyonos felek között, ahol nincs szükség arra, hogy a feleség a férj szerző tevékenységéhez hozzájáruljon,⁶³ míg *Tunyogi Szűcs Kálmán* túlságosan is a polgári életviszonyhoz igazodó intézményt látott benne⁶⁴ és ezért vonta kétségbe általános, nemzeti tradíció voltát.

Az MTJ indokolása mindvégig „régijogunkra” és a „fennálló gyakorlatra” utalt, mely alól két kivételt tudok említeni a közszerzeményt tekintve, a halasztás kedvezményét (159. §) és a közszerzemény elvesztését (161. §). A halasztás kedvezményéről, ugyan gazdasági ésszerűsége kétségtelen, jogforrásaink nem szóltak. Az indokolás szerint a jogélet sem ismerte (bár ezt az állítást a 28. jegyzetben hivatkozott tanulmányomban jogesetekkel finomítom), ezért az újítást „régijogunk szelleméhez” való visszatéréssel magyarázták.⁶⁵ A halasztás lehetőségét az MTJ a korábbiakhoz képest – *Szladits*,⁶⁶ *Alföldy*⁶⁷ és *Teller Miksa* szerint⁶⁸ helytelenül – korlátozta, és ezzel a házassági vagyoni jogi fejezet legtöbbször átformált intézményévé tette. A kivételek között a közszerzemény elvesztésének lehetőségei azért említhetők, mert a közszerzemény intézményének alap gondolatát szigorúan véve ez a következtetés nem volt levezethető,⁶⁹ a házasság erkölcsi természetéből fakadó igazságérzet azonban „megokolta” azt a szabályt,⁷⁰ hogy aki házastársának életére tör, nem jogosult közszerzeményre.

A tervezetekről mondottakat összegezve azt állítom, hogy a magyar házassági vagyoni jog fő rendező elveit és ebből következően a közszerzeményt tekintve *Groschmidt*-től kezdve a bírói gyakorlat továbbfejlesztésén volt a hangsúly a nő vagyoni jogi önállóságára hivatkozva, és ezért a német mintával tudatosan szembe helyezkedve. A közszerzeményi jog kötelmi igényként történő gross-

chmidi értelmezése, majd a II. szövegtől az értéktöbbleti elv alkalmazása merőben új volt; mindez azért volt szükséges, mert a női szabadvagyonra vonatkozó szabályok a közszerzeményre így voltak következetesen alkalmazhatók. Más megoldás pedig, bár *Szladits* szerint számítani lehetett arra, hogy a „közszerzemény osztálykülönbség nélküli általánosítása új alkalmazási területen fokozottan érezteti majd az intézmény belső ellentmondásait és bonyodalmaikat”, nem igen volt elképzelhető.⁷¹

III.

A közszerzemény megítélése a 20. század második felében

Hogy az MTJ-nek a „nemzet vérébe mielőbb való átmenetelét” elősegítse, *Meszlény Artur* annak rendszerét és szövegét vette alapul, amikor „Magyar magánjog”c. művét összeállította. Szavait idézve „kő kövön nem maradt 1908 óta”, mikor az eredeti mű, *Márkus Dezső* négykötetes munkája utoljára megjelent. Így „hangyaszorgalmú tudós Mesterének” könyvéből kiválogatta mindazt, ami „gyakorlati vagy tudományos tételes jelentőséggel bírhat”,⁷² és ezt a tulajdonképpen élő jogot az MTJ idézett szakasza alá apró betűvel illesztette be. Ezzel jogász olvasóit tudatosan arra ösztönözte, hogy a joggyakorlatban megmaradt bizonytalanságokat a törvényi elfogadást nem nyert, „kodifikálatlan kódexet” szem előtt tartva oldják fel. Szokatlan szerkesztési módszere sajnos indokolt volt.

Annak ellenére, hogy az MTJ valóban segítette a jogalkalmazók munkáját, a házassági vagyoni jog egészében, de a közszerzeményt tekintve is volt még nyitott kérdés, jelesül a házassági életközösség fennállása alatti megosztás lehetősége. A kétoldalú megosztási igényben nem látok mást, mint a törvényes és a szerződéses házassági vagyoni jog kettősének logikus következményét. Ezzel a közokirati alakszerűségekhez nem kötött, „megállapodásnak” titulált, tartalmát tekintve házassági szerződésnek nevezhető ügylettel nem is volt probléma; a joggyakorlat bizonyos feltételekkel elismerte létjogosultságát a 19. század második felében és a 20. század első évtizedeiben is.⁷³

62 MTJ indokolása: i. m. 58.

63 *Alföldy Dezső*: A közszerzemény a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In: *Bíráló vélemények*: i. m. 18.

64 *Tunyogi Szűcs Kálmán*: A házastárs rendelkezési joga saját keresményéről. In: *Bíráló vélemények*: i. m. 26.

65 MTJ indokolása: i. m. 67–68.

66 *Szladits*: i. m. (48. jegyzet) 3.

67 *Alföldy*: i. m. 25.

68 *Teller Miksa*: Halasztás kedvezménye a közszerzemény kifizetésénél. In: *Bíráló vélemények*: i. m. 34.

69 *Szladits*: i. m. (48. jegyzet) 4.

70 MTJ indokolása: i. m. 69.

71 *Szladits*: i. m. (48. jegyzet) 1.

72 *Meszlény Artur*: Magyar magánjog I. Budapest, Grill, 1931, I.

Az egyoldalú megosztási igény az életközösség fennállása alatt azonban továbbra is kérdéses volt annak ellenére, hogy az MTJ csak a házasság megszűnésakor adott erre lehetőséget (154. §). *Almási* azzal magyarázta az 1940-ben még mindig meglévő bizonytalanságot, hogy a bíróságok hol a „házastársak rendelkezési hatalmában álló vagyontárgyak feletti közös tulajdonjogként” fogták fel a közszerzeményt, hol (*Grosschmid* után) úgy, mint ami „nem tulajdonjogot, hanem követelést ad”.⁷⁴ *Almási* nem kívánta eldönteni ezt az elméleti vitát, csak azt hangsúlyozta, hogy a bírónak egyféleképp kell eljárnia, mégpedig a Curia 41. sz. teljes ülési határozatát⁷⁵ következetesen követve, ami – tegyük hozzá – megfelelt az MTJ idézett szakaszának.

A 20. század derekához közeledve a nyúlfarknyi 1946. évi XII. törvény a szerzeményi közösséget – a volt rendi és etnikai különbségekre tekintet nélkül – egyetlen törvényes vagyoni rendszerré tette, és felszámolta a nem e rendszerhez tartozó házassági vagyoni és öröklési jogi intézményeket. Bár a jogszabály erről szót sem ejtett, a bírói joggyakorlatban az MTJ közszerzemény-konceptiója érvényesült az értéktöbbleti elv szerint.

1952-ben azonban radikális váltás következett be. Első családjogi törvénykönyvünk, az 1952. évi IV. törvény – a szovjet blokk országainak többségéhez hasonlóan – a szerződéses vagyoni jog egészétől elzárkózott, jogi tradíciókkal tudatosan szembefordulva. A törvényes vagyoni rendszert tekintve a házastársak osztatlan közös tulajdonának nevezte mindazt, amit a házassági életközösség ideje alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek, kivéve azt, ami valamelyik házastárs különvagyonához tartozott [27. § (1) bek.]. A kódex előkészítői nyilvánvalóan tisztában voltak azzal, hogy a jelző nélküli vagyoni közösség klasszikus értelemben az általános, azaz teljes vagyoni közösséget jelenti, amelyben a két fél minden vagyona egybeolvad, de ők az MTJ és a joggyakorlat közszerzeményével szemben kerestek olyan alternatív megnevezést, ami a *szemléletbeli váltást* kellőképpen kifejezi és a szovjet blokkban uralkodó felfogásnak megfelel.

A törvény miniszteri indokolása szerint „a házasságot (...) a kapitalista gazdasági rendszerben gazdasági megfontolások hozták létre és a nő alárendeltségén, függőségén, kiszolgáltatottságán épült fel”, melyet a „szocialista erkölcsön alapuló” (...) „valódi és teljes életközösségnek” kell felváltania. Bár ez az ideológiával túlfűtött mondat megfelelt annak az *engelsi* tézisnek, hogy a házasságok gazdasági okokból jönnek létre és a család alapja többek között a nő elnyomása,⁷⁶

annak fényében, amit fent *Grosschmid*-tól az MTJ-ig az egyes tervezetek indokolásából idéztem, ellentmondásos volt, hiszen *Grosschmid* célja pontosan a nő egyenlő vagyoni állásának biztosítása volt. A szerzeményi közösséget a közszerzemény kötelmi jogi természetére hivatkozva „következetlen, fél-megoldásokat jelentő rendszernek” nevezték, míg a vagyoni közösséget „a házasság tartama alatt a házastársak teljes egyenlőségen alapuló valószínű vagyoni közösségeként” értelmezték, melyben minden vagyoni, amelyet a házastársak a házasság fennállása alatt akár közösen, akár külön-külön szereznek, kettőjük osztatlan közös tulajdonává válik.” A vagyoni közösség a házassági életközösség megszűnéséig állt fenn, de fontos okból nem maguk a házastársak szerződéses úton, hanem közös kérelmükre a bíróság megszüntethette azt az életközösség fennállása alatt is (31. §). A közös vagyoni megosztása e két esetben a reálszerzési elv alapján volt lehetséges.

A szerzeményi közösségnek a felek vagyoni különállásaként történő értelmezését a közszerzeményről fent írottak értelmében tévesnek tartom. Abban a *grosschmid*i közszerzemény-konceptióig egyértelműen közös vagyontömeg felett fennálló (nem közönséges) tulajdonközösséget láttak, és ez a felfogás, bár háttérbe szorult, nem halt el a 20. század első felében sem. Ennek fényében a vagyoni közösségről írottak pontosan a szerzeményi vagyoni közösségre, a tradicionális jogból megörökölt közszerzemény intézményére igazak. Véleményem szerint helyesebb lett volna 1952-ben is a szerzeményi vagyoni közösség elnevezést megőrizni azzal, hogy megszületett a döntés a közszerzemény dologi jogi értelmezése, valamint a reálszerzés elvén alapuló megosztás mellett, mint új fogalom- és szóhasználatot teremteni. A családjogi törvénykönyv szűkszavúan rendezett vagyoni közösségi rendszerét annak novellái, az 1974. évi I. tv. és az 1986. évi IV. tv. az elveket tekintve megőrizték, bár ez utóbbi lehetővé tette, hogy a házasságkötés előtt vagy a házasság fennállása alatt a felek a törvényes rendszertől szerződéssel eltérjenek.

Az az európai vagyoni jogi rendszer, amit a magyar szakirodalom értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösségként ismer,⁷⁷ létrejöttét tekintve nem áll kapcsolatban a szerzeményi közösséggel, amely a vagyoni közösség korlátozott formája. A német jogkörben a BGB és az OPTK *Zugewinnngemeinschaft*-ját a 20. század derekán a nő vagyoni jogi pozíciójának erősítésére, a nemi jogegyenlőség biztosítására tekintettel vezették be. A BGB törvényes házassági vagyoni rendszerként a férj vagyoni igazgatási rendszerét (*Verwaltungsgemeinschaft*) adta meg, melynek szabályai a BGB ha-

73 A 417. sz. EH-t idézi *Meszlényi*: i. m. 639. és *Almási*: i. m. 276.

74 *Almási*: i. m. 277–279.

75 *Meszlényi*: i. m. 635–637.

76 *Engels, Friedrich*: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Budapest, Kossuth Kiadó, 1975.

77 Lásd *Körös András*: A házassági vagyoni jog korszerűsítésének elvi kérdései. PJK 2001. 2. sz. 3–18.

tályba lépésétől 1958. július 1-ig, azaz az 1957. június 18-i nemi jogegyenlőségről szóló törvény⁷⁸ hatályba lépéséig érvényesültek. Emellett többek között a szerzeményi vagyonszövetség (*Errungenschaftsgemeinschaft*) is szerződéssel választható, ún. törvényben szabályozott vagyoni jogi rendszer volt az említett reformtörvényig. A német *Zugewinnsgemeinschaft* vagyonszövetség jelent azzal, hogy házassági életközösség megszűnése esetén kötelmi jogi vagyonszövégítésre (ún. *Zugewinnausgleich*, 1371. §) kerül sor az értéktöbbleti elv szerint. Ausztriában 1978-ban változtatták meg a házassági megtakarítások és a házasság során közösen használt vagyonszövégítésének szabályait, és ezzel törvényes vagyoni jogi rendszerként intézményesítették a *Zugewinnsgemeinschaft*-ot.⁷⁹ A *Zugewinn* felosztása itt azonban a német megoldással szemben alapvetően a vagyontárgyak kiadását jelenti, és csak szubszidiáriusan van szó a vagyoni érték megfizetéséről. A *Zugewinnsgemeinschaft* tehát Németországban a vagyonszövégítés altípusát képező vagyonszövégzési rendszer, Ausztriában a vagyonszövégítési rendszer hibájának orvoslása céljából jött létre. Szerzeményi közösségként történő fordítása *megtévesztő*. Ez a koncepció hazánkat tekintve az MTJ közszerevény-értelmezésének felelt meg – harminc évvel a német reform előtt.

A magyar szakirodalom az európai házassági vagyoni jogban a szerzeményi közösség második típusaként szól a reálszerzésen alapuló közszerevényi rendszerről.⁸⁰ Ennek lényege az, hogy a házasság fennállása alatt együtt vagy külön-külön, de nem ingyenesen szerzett vagyonszövéglet a feleknek osztatlan közös tulajdona van. Ez a közös vagyonszövéglet jogilag elkülönül a felek különvagyonszövégletől, melyek felett megmarad a házastársak a vagyoni függetlensége, míg közös vagyonszövéglettel csak együttesen vagy a képviselői joggal felruházott (a törvényben kijelölt vagy meghatalmazott) házastárs útján rendelkezhetnek. Bármelyik házastársnak joga van az életközösség alatt is a közös vagyonszövégletet illető tulajdoni hányad elismertetésére, és mivel az alvagyonszövéglet közötti vagyonszövéglet gyakran nehezen követhető, ellenkező bizonyításig a közös vagyonszövégletnek törvényi rögzítésére. Ez a koncepció hazánkat tekintve a *Grosschmid* tervezetig élő közszerevény-értelmezéssel, valamint az 1952. évi IV. törvény vagyonszövégletével esik egybe.

Új polgári törvénykönyvünkben a törvényes rendszerként érvényesülő vagyonszövéglet (4:37–62. §§) és

újdomsággként a szerződéssel kiköthető közszerevényi (4:69–71. §§), valamint vagyonszövégletrendszer (4:72–73. §§) hármasa alkalmas arra, hogy a magyar házassági vagyoni jogot visszatérítse a polgári házassági vagyoni jogok közé, oda, ahol 1952 előtt volt, és ahova a bírői jogfejlesztés eszközével a családjogi törvénykönyv II. novellája óta igyekezett. Többé-kevésbé igaz ez a megállapítás akkor is, ha a *Commission on European Family Law* (Európai Családjogi Bizottság, a továbbiakban: CEFL) 2013-ban közzétett házassági vagyoni jogra vonatkozó elveit (a továbbiakban: Elvek)⁸¹ vesszük figyelembe. A jogharmonizációs törekvés jegyében megfogalmazott Elvek két vagyoni jogi rendszer egyikét ajánlják törvényes rendszerként a nemzeti jogalkotónak. Ezek a rendszerek a *Szeibert Orsolya* által szerzeményi vagyonszövégletben való részesedésként (4:16–32 Elv) fordított rendszer és a szerzeményi közösség (4:33–54 Elv). A hatályos hazai joggal szemben a CEFL a vagyonszövégletrendszer nem kívánta választható alternatívává emelve támogatni, míg az előbb említett két rendszert, melyek figyelembe veszik a házastársi közösség lényegét és a házastárs számára garantálják a fele-fele arányú részesedést,⁸² egyenrangúként adta meg.

A PTK hivatkozott szakaszait és az Elveket összehasonlítva megállapítható, hogy törvényes rendszerünk, amely az 1952-től állandósult magyar szóhasználat szerint a vagyonszövéglet elnevezést viseli, megfelel az Elvek szerzeményi közösségének, szerződésszerű közszerevényi rendszerünk pedig annak, amit *Szeibert Orsolya* – igen helyesíthető módon – szerzeményi vagyonszövégletben való részesedésként fordított. A dologi jogi igényen alapuló vagyonszövégletrendszerben főszabályként a felek közös rendelkezési joga érvényesül, míg a kötelmi jogi igényen alapuló közszerevényi rendszerben, mivel közös tulajdon nem keletkezik, a rendelkezővel szemben házastársa érdekének védelmében van a hangsúly. Bár a CEFL e két rendszer közül egyiket sem emeli a másik fölé, jogharmonizációs szempontból a legszerencsésebbnek a szerzeményben való részesedést, magyar szóhasználatban a közszerevényi rendszert tartja, mivel ez az, amely a *common law* házassági vagyoni jogi tárgyú szabályai és a kontinentális jogi rendszerek közé képes hidat építeni.⁸³ Az pedig, hogy a magyar jogba miért került szerződésszerű rendszerként a házastársak autonómiáját előtérbe helyező vagyonszövégletrendszer is bele, többek között azzal magyarázható, hogy Európában

78 Gleichberechtigungsgesetz vom 18. 06. 1957, BGBl. I, 609.

79 Bundesgesetz über die Änderungen des Ehegattenerbrechts, des Ehegüterrechts und des Ehescheidungsrechts, BGBl. 1978, 280.

80 Körös: i. m. 5.

81 Boele-Woelki, Katharina–Ferrand, Frédérique–González Beilfuss, Cristina–Jänterä-Jareborg, Maarit–Lowe, Nigel–Martiny, Dieter–Pintens, Walter: Principles of European Family Law Regarding Property Relations Between Spouses. Cambridge–Antwerpen–Portland, 2013. Magyar fordításban közli *Szeibert Orsolya*: A házasság Európában a jogegységesítő törekvések tükrében. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 195–208.

82 *Szeibert*: i. m. 212.

83 *Szeibert*: i. m. 216.

ez a leggyakrabban választott rezsím,⁸⁴ valamint a tradicionális, majd polgári magyar házassági vagyonjogot 1952-ig a vagyonekülönítés elve hatotta át.

IV. Konklúzió

A közszerzemény intézményének, illetve a szerzeményi vagyoneközösségi rendszernek a fejlődésében hazánkban a 19. századtól a 21. századig három jelentős törés volt. Az első akkor jelent meg, amikor *Grosschmid* a „női szabadvagyon rendszerében” kötelmi jogi alapon értelmezte a házastársnak házastársa vagyonából közszerzeményi részesedéshez való jogát, de még a reálszerzés elvét alkalmazva, majd „kodifikálatlan kódexünkben” ez a kötelmi jogi felfogás az értéktöbbleti elvvel kiegészült. A második törés az 1952. évi IV. törvénnyel jött létre, melynek megalkotói szakmainak tűnő ideológiai okokra hivatkozva a törvényes, jelző nélküli vagyoneközösség elnevezés alatt tartalmát tekintve azt adták meg, amit *Grosschmid* előtt a közszerzemény

intézménye jelentett: reálszerzés elvén alapuló, (nem közönséges) tulajdonközösséget keletkeztető, korlátozott szerzeményi közösséget. Végezetül a harmadik törés a 2013. évi V. törvénnyel, új polgári törvénykönyvünkkel jött létre, amely a bírói gyakorlatban kikristályozódott finomításokkal megtartotta a jelző nélküli vagyoneközösséget, szerződéssel kiköthető rezsímként pedig a vagyonekülönítés mellett az ún. közszerzeményi rendszert adta meg. A közszerzeményről tehát – a magyar jogi tradícióval szemben – nem intézményként szólt. Tartalmát tekintve annyiban védhető ez a szóhasználat, hogy a 19-20. század fordulója után többnyire, de nem kizárólagosan használt közszerzemény-fogalomban ugyancsak értéktöbbleti elven alapuló, kötelmi igényt keletkeztető szerzeményi közösségről volt szó. Még ha a jogtörténeti ellenérvekre azt a választ is adjuk, hogy a jogalkotó felülírhatja a *terminus technicus*ok korábbi értelmét, az európai jogharmonizációs törekvésre, a CEFL idézett Elveire tekintettel mégis szerencsésebb lett volna a jelző nélküli vagyoneközösségi rendszer helyett a szerzeményi közösség, a közszerzeményi rendszer helyett pedig a szerzeményben való részesülés kifejezés alkalmazása.